

הכנס המדעי ה-17
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ו

על תרבות ומפגשים בין-תרבותיים

יו"ר: רינה בן-שחר

'תו תקן' לחג וחג כ'תו תקן'

Standards for holiday celebrations and holiday celebrations as standards

במסגרת ההתיישבות הציונית בארץ, התבססה מערכת של מרכזי תרבות ממסדיים אשר פעלו לפיתוח תרבות עברית. המחקר מתמקד בהתהוותם ובפעילותם של מכוני החגים הקיבוציים – המכון להווי ומועד בקיבוץ רמת יוחנן, וארכיון החגים הבין-קיבוצי (מכון שיטים) בקיבוץ בית השיטה – בזיקה להקשרים היסטוריים, חינוכיים, חברתיים ותרבותיים. המכוני טיפלו בשימור, בפיתוח ובהפצה של חומרים העוסקים בתרבות החג בקהילה הקיבוצית, והיוו נדבך נוסף ברצף ההקמה של מוסדות תרבות בערים ובקיבוצים. התהוות תרבות הוא תהליך מורכב של משא ומתן ובחירה בין חלופות. במהלכו, מקודמים אלמנטים מסוימים ומדוכאים אלמנטים אחרים. בסופו, החברות מאמצות או דוחות רפרטואר ספציפי. אימוץ של רפרטואר מסוים מדגיש ממדים מסוימים של קיום אנושי – אסתטיים, פוליטיים או טקסיים – אך גם מדכא, הודף או מרחיק ממדים אחרים. תהליך זה יוצר מתחים סביב בעיות היסוד של הקיום האנושי בהקשר חברתי תרבותי, משום שהוא קובע את הגבולות של הפרמטרים המותרים והמשמעותיים לחברה.

המחקר מתמקד באופן בו המשיגו המכוני את מסגרות החג הקיבוצי ואת האופן בו הם הניחו את הגבולות הלגיטימיים של היצירתיות והחידוש ואת הקריטריון לקביעת כשרותם. המחקר נערך כחקר-מקרה מרובה היסטורי, ונעשה בו שימוש בכלים ובגישות מתחום המחקר ההיסטורי והחינוכי. המחקר התבסס על נתונים שנאספו ממקורות מגוונים, בכללם מסמכים וראיונות עם אנשי מפתח שהיו קשורים למכוני 1954-1996, ובמרכזו חקרי מקרה על שני המכוני בתקופת מקימייהם. חקרי המקרה וההשוואה ביניהם נשענים בשלב הראשון על ניתוח מתודי של חומרים שנאספו על אודות המכוני ופעולתם. בעקבות ממצאי השלב הראשון התבצע השלב השני, ניתוח חוצה מקרים, אשר הכליל ופירש את פועלם של המכוני. ניתוח הנתונים זיהה ניסיון להתמודד עם שלוש סוגיות: סוגיית ההמשכיות, החידוש והגיבוש של המסורת; סוגיית האחדות והייחודיות, וסוגיית המרכז והפריפריה, שהיו לחלק מתהליך המעבר מהמצאת מסורת באופן ספונטני, להמצאת תרבות באופן מוסדי. ניסיון זה משקף את ההתלבטויות שליוו את תהליך ההתמסדות של התגבשות התרבות העברית הקיבוצית, כמו גם את הגדרת הקהילה הקיבוצית עצמה. בתוך כך, המכוני היוו מתווך הכרחי לארגון ולמימוש הטקסטים התרבותיים של התנועה הקיבוצית, כחלק מתהליך ההתהוות וההגדרה שלה עצמה, בהקשר פנימי תנועתי. אך מעבר לכך, גם בהקשר של מקומה בחברה הישראלית ובמעמדה הלאומי.

ייחודיותם של המכוני התבטאה ביכולתם לאגד את כל המאמצים המבוזרים שנעשו ברחבי התנועה לכדי המשגה תאורטית ופרקטית של החג והמועד ולשקף את הקוד הלאומי ואת הקוד החברתי החדש, תוך שהם מפעילים מגוון רחב של אסטרטגיות פעולה. המכוני ראו בחג כמשקף את החברה ומקרין עליה. בתוך כך, הם שאפו לטפח שליחות משמעותית, תחושת שייכות, מחויבות וחוסן קהילתי, לסייע לבינוי הקהילה, לחזק את הלכידות החברתית-קהילתית ואת גאוות היחידה של חברי הקיבוץ. המכוני ראו בהיקפי היצירה ובאופייה את ה"טוב הקיבוצי", זה המצמיח תרבות ייחודית, לצד קיום קודים שיתופיים-סוציאליים, המעמידים את טובת הקולקטיב לפני האינדיבידואליות והבורגנות העירונית. לדידם, הייחודיות של צורת החיים והתרבות שהצמיחה, ביטאה את איכותו ואת כוחו של המפעל הקיבוצי, כמו גם את תרומתה של ההתיישבות לתחום התרבות בארץ, לצד משימות ההתיישבות והביטחון.

מילות מפתח: חג ומועד, מוסדות תרבות, תרבות קיבוצית, התהוות תרבות, רפרטואר תרבות

השיח בחוגי הדרכה להורים בישראל ובארצות הברית: שיח דמוקרטי-דליברטיבי?

**Is the discourse in Israeli and American parenting classes
democratic and deliberative?**

שדה חינוך הורים/חינוך להורות הוא שדה חינוכי המתרחב בשנים האחרונות בארצות מערביות שונות. אחד הרעיונות המרכזיים בשדה זה הוא קיום יחסים דמוקרטיים במשפחה. בעקבות רעיון זה מנסים חוגי ההדרכה להורים, שהם אחד ההקשרים המרכזיים של השדה, להנחיל להורים תכנים ופרקטיקות שיסייעו להם להתנהל עם ילדיהם באורח דמוקרטי. לצורך כך מנסים המנחים בארצות השונות לקיים במהלך מפגשי ההדרכה שיח דמוקרטי-דליברטיבי שיהווה מודל לנהיגה להורים.

לאור מטרתם של חוגי ההורים, המחקר השווה את השיח שהתנהל בחוגי הדרכה להורים בשתי ארצות מערביות דמוקרטיות - בישראל ובארצות הברית, ובחן באיזו מידה הדיונים שהתקיימו בקבוצות ההדרכה להורים מילאו את מטרתם לקיים שיח דמוקרטי-דליברטיבי.

נתוני המחקר נאספו באמצעות תצפיות משתתפות בחמישה חוגי הדרכה להורים (שלושה בארצות הברית ושניים בישראל), שהתקיימו על-פי השיטה האדלריאנית ושיטת ההורות היעילה, שהן שיטות ההדרכה הרווחות בשתי ארצות אלו. השיחות בחוגים תועתקו, והדיון שהתקיים בהן נותח. הניתוח בחן את היישום של עקרונות השיח הדמוקרטי-דליברטיבי בקבוצות קטנות, לפי הקריטריונים שהוצעו במודל של ג'ון גסטיל. מודל זה מציע התייחסות לשני אספקטים: לאספקט החברתי ולאספקט האנליטי של הדיון. האספקט החברתי כולל את ההיבטים הבאים: (1) הכללת כל קולות המשתתפים בדיון באופן שווה; (2) הקשבה לדברי המשתתפים וניסיון אמתי להבין את רעיונותיהם; ו- (3) מתן לגיטימציה לפרספקטיבות השונות שמעלים המשתתפים. האספקט האנליטי כולל את ההיבטים הבאים: (1) יצירת בסיס מידע רחב - העלאת מידע תאורטי ופרקטי, וכן מידע שמתייחס לחוויות ולרגשות האישיים של המשתתפים; (2) בחינת הערכים העומדים ביסוד הרעיונות של המשתתפים; (3) העלאת מגוון דרכים אפשריות לפתרון הבעיה המועלת בדיון; (4) שקילת היתרונות והחסרונות של כל פתרון; ו- (5) קבלת החלטות מיטבית, המשקפת עדכון והגמשת הרעיונות של המשתתפים בהתאם לדיון שנערך (אין הכרח להגיע להחלטה משותפת).

ממצאי המחקר מראים שעקרונות רבים של השיח הדמוקרטי-דליברטיבי יושמו בשתי הארצות במידה חלקית בלבד, כשבישראל, בעקבות ההבדלים התרבותיים בין שתי הארצות, יושמו העקרונות במידה רבה יותר. בישראל, קולותיהם של המשתתפים נשמעו יותר מקולות המשתתפים בארצות הברית. בנוסף, ההורים בישראל העלו פתרונות שונים מאלה שהציגו המנחים וניסו להביא הסברים המצדיקים את טענותיהם. עם זאת, על אף השוני, ממצאי המחקר מלמדים כי בשתי הארצות מנחי הקבוצות לא הגיעו למפגשים במטרה לקיים שיח דליברטיבי מכיל, אלא במטרה להנחיל להורים אמונות ופרקטיקות שהן חלק מהאג'נדה המגובשת שלהם לגבי גידול ילדים.

המסקנות העולות מממצאים אלו הן שכדאי להנחיל למנחי ההורים בארצות השונות, עוד במהלך הכשרתם, את עקרונות השיח הדמוקרטי, תוך מתן הסבר לגבי חשיבות יישומם בחוגי ההורים ובמשפחה. כמו כן, כדאי לדון גם בקשיים הכרוכים ביישומם של עקרונות אלה. מעבר לכך, המחקר מציג כלי יעיל להכרת עקרונות השיח הדמוקרטי-דליברטיבי, והוא מאפשר את בחינת יישומם בהקשרים חינוכיים נוספים.

מילות מפתח: חוגי הדרכה להורים, שיח דליברטיבי, שיח דמוקרטי, ישראל, ארצות הברית

מפגש עם "אחרים" במוסדות להשכלה גבוהה (בין סטודנטים יהודים וערבים לתואר שני) : לקראת מסוגלות בין-תרבותית?

Encounters with the 'other' at institutions of higher education (between Jewish and Arab graduate students): Toward intercultural competence?

מושג "האחרים" קשור ביחסי גומלין בין קבוצות שונות בחברה, כאשר כל אחד מאיתנו מעדיף קבוצה זו או אחרת ביחס לשנייה, בהתבסס, למשל, על דעות פוליטיות, יוקרה חברתית או סגנון חיים. במפגש בין-תרבותי בקמפוסים, חווים סטודנטים התנסויות ומפגשים עם "האחרים" שאינם בני תרבותם או קבוצתם האתנית, במרבית המקרים – לראשונה בחייהם. במפגשים אלה מרחיבים את הידע לגבי "האחרים" ואת הפתיחות התרבותית. מפגשים בין-תרבותיים לא בהכרח מובילים למסוגלות בין-תרבותית (intercultural competence). כדי שמפגש בין-תרבותי וחוויה מול "האחרים" יהפכו למסוגלות בין-תרבותית, אין די במגע. על המפגשים להשתקף בחוויות אישיות וחברתיות עם אנשים מתרבויות אחרות.

מטרת המחקר היתה לבחון את השפעת המפגשים עם "האחרים", בין סטודנטים יהודים לערבים, הלומדים לקראת תואר שני במכללות לחינוך ובאוניברסיטאות. השפעת המפגשים נבחנה בהקשר לפיתוחה של מסוגלות בין-תרבותית בקרב הסטודנטים. באופן מפורט יותר נבדקו ההשפעות של המפגשים כפי שנתפסו על-ידי הסטודנטים, לצד האקלים החברתי-תרבותי והאקדמי ומשתני הרקע שלהם, בשלושה מישורים של מסוגלות בין-תרבותית: (1) ההיבט התודעתי ורמת הידע על "האחרים"; (2) ההיבט העמדותי והרגשי; ו- (3) ההיבט של ההתנהגות בפועל בשדה החינוך. במחקר התבססנו בעיקר על מתודה כמותית בסקר מתאמי. כלי המחקר בו עשינו שימוש הוא שאלון סקר שכלל שאלות סגורות ופתוחות. במחקר השתתפו 436 סטודנטים משלוש מכללות לחינוך ומשתי אוניברסיטאות בשנת הלימודים האחרונה.

הממצאים המרכזיים של המחקר מעידים על כך שחוויות הלמידה ניכרת כמעט בכל משתני המסוגלות הבין-תרבותית. היא לא תורמת כמעט לידע על אודות "האחרים", אבל בכל היתר, הן כאשר מדובר בתכנים וכלים שהמוסד משכיל להקנות בכל הקשור לרב-תרבותיות ו"האחרים" והן באקלים הנתפס כשוויוני ומכיל ובמערכת יחסי הגומלין חיובית בין הסטודנטים – אלה גורמים המשפיעים על משתני המסוגלות הבין-תרבותית. לסוג המוסד להשכלה גבוהה יש השפעה מתונה על חלק ממשתני המסוגלות הבין-תרבותית: לעיתים מפגש אינטנסיבי עם "האחרים" עשוי גם לפתח רגשות שליליים כלפיהם, אך גם לעודד פעילות חינוכית רב-תרבותית בשטח החינוך. גם תחום הלימודים במוסד משפיע במידה מסוימת. ההשתייכות הלאומית משפיעה מאוד על רמת הידע על אודות "האחרים", כך שערבים יודעים יותר על היהודים וכן הראשונים מדווחים על שינויים חיוביים יותר בעקבות החוויה במוסד להשכלה גבוהה בכל הקשור לרב-תרבותיות והתנהגות בפועל כלפי "האחרים". עם זאת, לצד החוויה במהלך הלימודים, ישנם משתנים נוספים הקשורים עם מפגשים חוץ-מכללתיים, עמדות שונות כלפי רב-תרבותיות, המשפיעים אף הם על רמת מסוגלות בין-תרבותית. לממצאי המחקר עשויות להיות השלכות תאורטיות ומעשיות לגבי היכולת לשנות עמדות בקרב סטודנטים לתואר שני, העוסקים כבר בחינוך ובהוראה, בכל הקשור לחינוך לרב-תרבותיות ואולי אף ליצור בעתיד שינוי בפועל בבתי הספר ובחברה הישראלית.

מילות מפתח: מסוגלות בין-תרבותית, מפגשים בין-תרבותיים, חינוך לרב-תרבותיות, "האחרים", סטודנטים לתואר שני